

УДК 631.12

**ПРИРОДНО-РЕСУРСНА РЕНТА ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ
ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ**<http://orcid.org/0000-0001-8321-3199>

Коренюк Петро Іванович, завідувач кафедри менеджменту організацій і адміністрування Дніпровського державного технічного університету, доктор економічних наук, професор, korenyukp@gmail.com

Korenyuk Petr, *Head of the Department of Management of Organizations and Administration, Dniprovsky State Technical University, Doctor of Economics, Professor*

P. Korenyuk, Natural resource rent and legalbasis of use of natural resource.

Now the natural environment requires comprehensive protection and protection against endangering degradation and total contamination, the terrible depletion of certain types of natural resources. The state, through economic incentives for improving the quality of natural resources, should influence the private sector of the resource to rationalize the use of natural resources. Legal protection is a technological and economic direction. Owners of natural objects (state or private sector) are monopolists in establishing and regulating the order of use, protection and expanded reproduction of natural resources. The Constitution of Ukraine consolidated the legal rights of property and private property to natural objects with the right to own land, mineral resources, water, forests. The mechanism of environmental responsibility does not depend on the system of interests and economic incentives. Real transition to paid nature management on the basis of calculation and use of natural resource rent, construction of an effective system of ecological analysis. The interdependence and interdependence of the mechanism of mutual responsibility, which are closely related to the environmental and economic interests, incentives and economic mechanism of nature use can be displayed using such an approximate scheme: the act of the economic and legal mechanism of environmental responsibility in the system of the economic mechanism of nature management; economic mechanism of nature use; incentives and motives for the realization of interests; ecological, social, economic and legal needs; efficiency and final results of nature management; ecological, social and economic and legal interests of enterprises, industries, regions, individuals, the state, society as a whole; purposefulness; ecological-economic and economic-legal behavior of operating entities (environmental, economic and legal relations), a systemic economic and legal mechanism of environmental responsibility. It is expedient to effectively attract natural resource rent for the implementation of the system of measures for the extended reproduction of natural resources, in particular the fertility of productive lands.

Коренюк П. І. Природно-ресурсна рента та правові засади використання природних ресурсів.

Нині природне середовище потребує всебічного захисту та охорони від загрозової деградації та тотального забруднення, жахливого виснаження деяких видів природних ресурсів. Держава через економічне стимулювання за покращення якісного стану природних ресурсів має впливати на приватний сектор ресурсоволодіння з метою раціоналізації природокористування. Правова охорона зумовлює виникнення екологічної правової бази наук та навчальних дисциплін економіко-екологічного спрямування. Власники природних об'єктів (держава або приватний сектор) є монополістами на встановлення та регулювання порядку використання, охорони та розширеного відтворення природних ресурсів. Конституція України закріпила юридичні права державної та приватної власності на природні об'єкти з правом власності на землю, надра, води, ліси. Механізм екологічної відповідальності не взаємодіє із системою інтересів і економічного стимулювання. Реальний перехід до платного природокористування на основі розрахунку та використання природно-ресурсної ренти, побудова дійової системи екологічних платежів за забруднення природного середовища створюють певну основу для формування економіко-правових відносин екологічної відповідальності. Взаємозалежність і взаємозумовленість механізму взаємовідповідальності, що тісно пов'язані з еколого-економічними інтересами, стимулами і господарським механізмом природокористування можуть бути відображені за допомогою такої приблизної схеми: діяння економіко-правового механізму екологічної відповідальності в системі господарського механізму природокористування; господарський механізм природокористування; стимули і мотиви реалізації інтересів; екологічні, соціальні, економічні і правові потреби; ефективність і кінцеві результати природокористування; екологічні, соціальні і економіко-правові інтереси підприємств, галузей, регіонів, індивідів, держави, суспільства в цілому; цілеспрямованість; еколого-економічна і господарсько-правова поведінка діючих суб'єктів (еколого-

економіко-правові відносини); системний економіко-правовий механізм екологічної відповідальності. Доцільною є ефективне залучення природно-ресурсної ренти на реалізацію системи заходів щодо розширеного відтворення природних ресурсів, зокрема родючості продуктивних угідь.

Коренюк П. И. Природно-ресурсная рента и правовые основы использования природных ресурсов

Сейчас природная среда требует всесторонней защиты и охраны от угрожающей деградации и тотального загрязнения, ужасного истощения некоторых видов природных ресурсов. Государство через экономическое стимулирование за улучшение качественного состояния природных ресурсов должно влиять на частный сектор ресурсовладения с целью рационализации природопользования. Правовая охрана является причиной возникновения экологической правовой базы наук и учебных дисциплин экономико-экологического направления. Владельцы природных объектов (государство или частный сектор) являются монополистами на установление и регулирование порядка использования, охраны и расширенного воспроизводства природных ресурсов. Конституция Украины закрепила юридические права государственной и частной собственности на природные объекты с правом собственности на землю, недра, воды, леса. Механизм экологической ответственности не взаимодействует с системой интересов и экономического стимулирования. Реальный переход к платному природопользованию на основе расчета и использования природно-ресурсной ренты, построение действенной системы экологических платежей за загрязнение природной среды создают определенную основу для формирования экономико-правовых отношений экологической ответственности. Взаимозависимость и взаимообусловленность механизма взаимной ответственности, которые тесно связаны с эколого-экономическими интересами, стимулами и хозяйственным механизмом природопользования могут быть отражены с помощью такой приблизительной схемы: деяние экономико-правового механизма экологической ответственности в системе хозяйственного механизма природопользования; хозяйственный механизм природопользования; стимулы и мотивы реализации интересов; экологические, социальные, экономические и правовые потребности; эффективность и конечные результаты природопользования; экологические, социальные и экономико-правовые интересы предприятий, отраслей, регионов, индивидов, государства, общества в целом; целеустремленность; эколого-экономическая и хозяйственно-правовое поведение действующих субъектов (эколого-экономико-правовые отношения) системный экономико-правовой механизм экологической ответственности. Целесообразной является эффективное привлечение природно-ресурсной ренты на реализацию системы мероприятий по расширенному воспроизводству природных ресурсов, в частности плодородия продуктивных угодий.

Постановка проблеми. Людина тривалий час використовувала природні ресурси, не задумуючись над їх походженням та відновленням. Тобто за сутністю отримувала природно-ресурсну ренту, практично не вкладаючи коштів і, як правило, не ризикуючи нічим. Нині природне середовище потребує всебічного захисту та охорони від загрозової деградації та тотального забруднення, вичерпання і жахливого виснаження деяких видів природних ресурсів. Конституція України закріпила права, юридичні обов'язки, владні повноваження власників та користувачів природних ресурсів. Еколого-правове регулювання існує у вигляді нормативно-правових актів, правових звичаїв, судових прецедентів, різноманітних соціальних і юридичних ідей, доктрин, а також текстів релігійного змісту. Екологічне право складається з природоохоронного права, природо-ресурсного права та юридичних норм інших галузей права, в тому числі цивільного, адміністративного, фінансового, міжнародного тощо, які обслуговують еколого-економічні відносини, пов'язані з охороною навколишнього середовища. Правова охорона зумовлює виникнення екологічної правової бази наук та навчальних дисциплін економіко-екологічного спрямування. Екологічне право має, зокрема, такі види джерел права: загальні принципи, правові звичаї, нормативні акти, судові прецеденти, ідеї, доктрини та релігійні постулати. Нормативні акти мають перевагу над іншими джерелами права, а серед різних нормативних правових актів закон стоїть на першому місці, йому належить провідна роль, дехто з юристів навіть твердить про верховенство закону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробкою проблем значимості природно-ресурсної ренти та правових засад використання у сукупності з відтворення аграрних природних ресурсів займалися такі видатні вчені як П. П. Борщевський [1], В. М. Геєць [3], Данилишин [2, 9], В. М. Заремба [1], Б. Є. Кваснюк [4], В. О. Князьков

[1], Я. В. Коваль [4], П. І. Коренюк [1, 4, 8], А. С. Лисецький [5], І. Й. Малий [6], В. С. Міщенко [2], В. О. Паламарчук [8], М. О. Чернюк [1].

Постановка завдання. Мета даного дослідження у форматі наукової статті полягає у визначення сутності природно-ресурсної ренти та авторського бачення тенденцій розвитку та становлення правових засад довкілля.

Виклад основного матеріалу дослідження. Держава через економічне стимулювання за покращення якісного стану природних ресурсів має впливати на приватний сектор ресурсоволодіння з метою раціоналізації природокористування. Власники природних об'єктів (державна або приватний сектор) є монополістами на встановлення та регулювання порядку використання, охорони та розширеного відтворення природних ресурсів. Конституція України закріпила юридичні права державної та приватної власності на природні об'єкти з правом власності на землю, надра, води, ліси. Екологічний взаємозв'язок з навколишнім середовищем, який властивий об'єктам природи з державною або приватною формою власності, доповнює економічні відносини власності концептуально новим економічним змістом. Екологічна оцінка природних ресурсів, вартісна (грошова) оцінка є передумовою формування цивілізованих ринкових відносин у природокористуванні. Враховуючи економічні закони попиту-пропозиції, очевидно, формуватиметься ринкова ціна, яка залежить від ринкової кон'юнктури. На нашу думку, сутність та зміст соціально-правової бази економіки природокористування полягає у поєднанні усіх сфер взаємодії суспільства, природи, еколога-економічних потреб людей. Регулювання співвідношення економічних та екологічних потреб здійснюється в процесі виконання державою природоохоронної функції. Володіння, користування та розпорядження природними ресурсами здійснюються згідно з державними екологічними програмами, відповідними юридичними нормативними актами. В інтегрованому значенні природне середовище включає наступні види екологічних зв'язків: природні екологічні системи, не порушені людиною, модифіковані екологічні системи, тобто частково видозмінені у процесі господарської діяльності, трансформовані екологічні системи, тобто природні системи, повністю перетворені людиною для задоволення економічних потреб. До останніх відноситься сировинна база продовольчого комплексу (рис. 1)

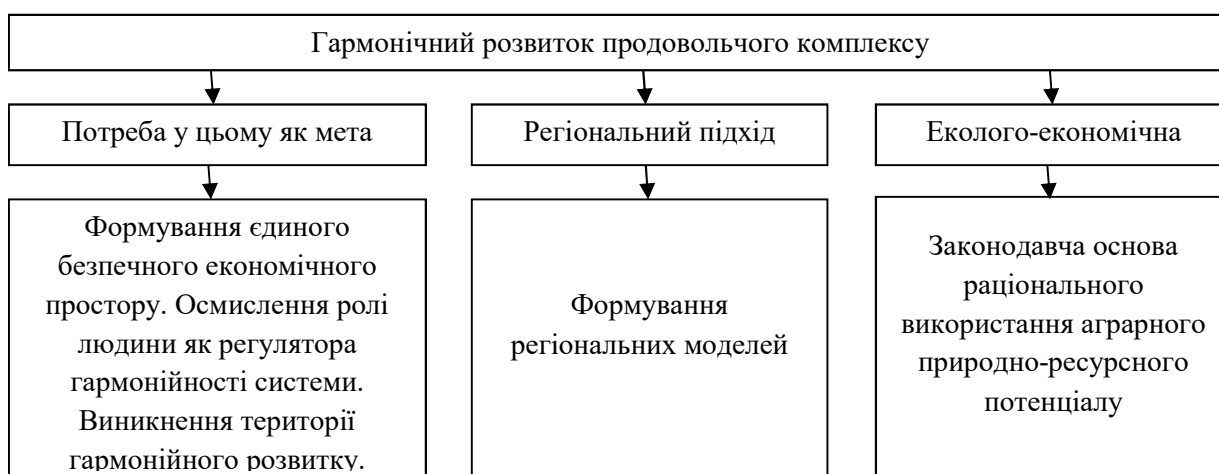

Рисунок 1. Ієрархічна модель гармонічного розвитку продовольчого комплексу

Так, пряме перекладання економіко-правової відповідальності за забруднення природного середовища на державу і проведення очисних заходів за рахунок бюджетних коштів, як показала сучасна практика нашого господарювання, в Україні є нереальним. У Державному бюджеті України виділена окрема стаття “Охорона

навколишнього природного середовища”, що стало позитивним кроком у плані акумулювання загальнодержавних коштів для фінансування природоохоронних заходів. Але, як і раніше, за умов адміністративної системи керування господарським життям, розпорядником коштів залишається Міністерство фінансів України, а Міністерству екології і природних ресурсів України залишається лише скромно погоджувати напрямки їх використання з іншими міністерствами та відомствами. Зазначеному відомству часто-густо доводиться терпляче чекати того, що йому дадуть від “суспільного пирога”.

Заслуговує на увагу і досвід таких країн Європи, як Італія, де створений і працює Об'єднаний центр Європейського Економічного Співтовариства з управління ризиком, його регулювання, в функції якого входить збір даних про використовувані технології, розробка заходів безпеки, своєчасне й оперативне інформування населення, здійснення належного контролю. Комплексний науковий аналіз глобальних проблем ризику здійснює Міжнародний інститут прикладного системного аналізу (Австрія). У Нідерландах навіть створено карти ризику від усіх наявних на території країни підприємств, визначено стандарти, яких слід дотримуватись усім підприємствам. При цьому рішення про будівництво нового підприємства приймається за умови попереднього аналізу ризику.

Що ж до України, то за роки її суверенного поступу прийнято ряд законодавчих документів, що стосуються довкілля і здоров'я людини. Але, хоч як прикро, вони не можуть успішно втілюватися у життя без належної економіко-правової, науково обґрунтованої концепції ризику, без сучасних, а не “перелицьованих” правових механізмів і важелів реалізації того ризику, який має нести суспільство. Тому найближче завдання, як нам здається, полягає у виробленні цілісного комплексу з боку держави в цілому, а не лише окремих відомств і установ, адекватних підзаконних актів, котрі б могли забезпечувати правову, економічну, технічну й адміністративну регуляцію ризику, враховуючи як світовий досвід, так і специфіку економіки України.

Реальний перехід до платного природокористування на основі розрахунку та використання природно-ресурсної ренти, побудова дійової системи екологічних платежів за забруднення природного середовища створюють певну основу для формування економіко-правових відносин екологічної відповідальності. Коло завдань в процесі формування та розвитку економіко-правових відносин екологічної відповідальності визначає не лише відповідні напрями в даній галузі, але і їх злободенність. Теоретичні і практичні дослідження економічних закономірностей розвитку екологічної і правової відповідальності в системі природоохоронних відносин у кінцевому підсумку слугуючи меті, інтересам підвищення еколого-економічної ефективності суспільного виробництва, послідовного поліпшення якості навколишнього природного середовища, екологічності виробничих технологій, забезпечення гармонійного, екобезпечного розвитку територій, народногосподарських комплексів, досягнення в кінцевому підсумку оптимальної результативності суспільного відтворювального процесу.

Економічна відповідальність у природокористуванні і охороні природного середовища на сучасному етапі перехідного до ринкових відносин суспільства має ґрунтуватися, як уявляється, на таких принципах: забезпечення паритету економічних, екологічних і соціальних цінностей, результатів господарської діяльності; всезагальна сфера дії, що охоплює усі рівні управління і господарювання, різноманітні види економічних і господарсько-правових порушень і невиконання зобов'язань; рівноправність у відносинах економічної і юридичної відповідальності незалежно від форм господарювання та власності; досягнення оптимального поєднання вертикальної і горизонтальної відповідальності; найповніше відшкодування економічного збитку з врахуванням екологічного ризику; невідворотність економіко-правових санкцій.

Економіко-правова відповідальність виступає як вид відповідальності за

негативні наслідки нераціонального технократичного природокористування. При цьому економіко-правові санкції є мірою екологічної відповідальності. Економічна та правова відповідальність відображає і процес регламентації еколого-економічних відносин між суб'єктами природокористування.

Механізм екологічної відповідальності кореспондує із системою інтересів і економічного стимулювання. Взаємозалежність і взаємозумовленість механізму взаємовідповідальності, що тісно пов'язані з еколого-економічними інтересами, стимулами і господарським механізмом природокористування, можуть бути відображені за допомогою такої приблизної схеми: діяння економіко-правового механізму екологічної відповідальності в системі господарського механізму природокористування; господарський механізм природокористування; стимули і мотиви реалізації інтересів; екологічні, соціальні, економічні і правові потреби; ефективність і кінцеві результати природокористування; екологічні, соціальні і економіко-правові інтереси підприємств, галузей, регіонів, індивідів, держави, суспільства в цілому; цілеспрямованість; еколого-економічна і господарсько-правова поведінка діючих суб'єктів (еколого-економіко-правові відносини); системний економіко-правовий механізм екологічної відповідальності. Структурні елементи даної схеми в принципі узагальнено (модельно) відображають концепцію формування комплексного механізму економічної і водночас правової відповідальності у природокористуванні.

Висновки. Отже, доцільним є ефективне залучення природно-ресурсної ренти на реалізацію системи заходів щодо розширеного відтворення природних ресурсів, зокрема родючості продуктивних угідь.

У формуванні механізму такої відповідальності в галузях, функціональних ланках природокористування, що відображає необхідність оптимального поєднання екологічних, економічних і соціально-правових інтересів суспільства, господарюючих суб'єктів і кожного громадянина, конче важливим є не тільки цілеспрямований і системний підхід до кінцевих параметрів, результатів екологізації суспільного виробництва, до досягнення сталого, динамічного розвитку, але й до дотримання послідовності та поетапності в цілеспрямованому формуванні комплексу поточних, середньотермінових і перспективних завдань у відповідності зі специфікою і кризовою еколого-економічною ситуацією, досягнутим рівнем розвитку продуктивних сил і фактичним станом використання аграрного природно-ресурсного потенціалу.

Список використаних джерел:

1. П. П. Борщевський, М. О. Чернюк, В. М. Заремба, П. І. Коренюк, В. О. Князьков. Підвищення ефективності використання, відтворення та охорони земельних ресурсів регіону.- К.: аграрна наука, 1998.- 250 с.
2. Б. М. Данилишин, В. С. Міщенко. Рентна політика в Україні. – К.: Рада по вивченню продуктивних сил України НАНУ. – 2004. – 67 с.
3. В. М. Гець Нестабільність та екологічне зростання. – К.: Ін-т економ. прогнозування НАН України. – 2000. – 344 с.
4. П. І. Коренюк. Менеджмент навколишнього земельно-ресурсного середовища.- Дніпропетровськ: Національна гірнична академія України, 2001.- 222 с.
5. А. С. Лисецький. Рента – податкове поле агропромислового комплексу. // Фінанси України. – 2004. – № 3. – С. 90–98.
6. І. Й. Малий. До питання про теорію з земельної ренти та проблеми реформування земельних відносин.// Економіка України. – 2000. – № 8. – С. 49–54.
7. В. О. Паламарчук, П. І. Коренюк. Економіка природокористування: Навчальний посібник.- Запоріжжя: Дике поле, 2003.- 408 с.
8. Рентні відносини в системі модернізації національної економіки / [за ред. Б.М. Данилишина]. – К. : РВПС України НАН України, 2007. – 518 с.

References (BSI):

1. Borshevsky P.P., Chernyuk M.O., Zaremba V.M., Korenyuk P.I., Knyazhiv V.O. Improving the efficiency of use, reproduction and protection of land resources of the region, [Agrarian Science], 1998, 250 p.

2. Danylyshyn B. M., Mishchenko V. S.. *Rent policy in Ukraine. Council for the Study of the Productive Forces of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2004, 67 p.*
3. Heyets V.M. *Instability and ecological growth, Inn of the economy. forecasting of NAS of Ukraine, 2000, 344 p.*
4. Korenyuk P.I.. *Management of the surrounding land-resource environment .- Dnipropetrovsk: National Mining Academy of Ukraine, 2001, 222 p.*
5. Lisetskii A.S. *Rent - a tax field of the agro-industrial complex. "Finance of Ukraine", 2004, no. 3, pp. 90-98.*
6. Maliy I. Y. *On the question of the theory of land rent and the problem of reforming land relations, "Economy of Ukraine", 2000, no. 8, pp. 49-54.*
7. Palamarchuk V.O., Korenyuk P.I. *Economics of Nature Management [A Manual .- Zaporozhye: Wild Field], 2003. 408 p.*
8. *Rent relations in the system of modernization of the national economy, [ed. Danylyshyn B.M.], RVPS of Ukraine of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2007, 518 p.*

Keywords: natural; resources; rent; use; reproduction; legal; responsibility.

Ключові слова: природні; ресурси; рента; використання; відтворення; правові; відповідальність.

Ключевые слова: природные; ресурсы; рента; использование; воспроизводство; правовые; ответственность.

Перевірено на плагіат системою: <https://corp.unicheck.com/library/viewer/report/2787535>

Рецензент: М.В. Корнєєв, професор кафедри міжнародних економічних відносин, Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро, доцент, д.е.н.